

**BUXORO MUSIQA FOLKLORINING TARIXIY-NAZARIY VA AMALIY
MASALALARI TENDENTSIYALARI****Kazimov Shoxruz Raimovich**

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti

Musiqqa ta'limi yo'nalishi I-bosqich magistranti.

Hamisha ko'hna va navqiron Buxoro zaminida o'zbek folklorining kattagina zahirasi haligacha yashirinib yotibdi. Buxoro tarixi juda qadimiyydir. Shu uzoq tarixiy taraqqiyotni kechirgan hududda juda boy folklor jamlangan. Buxoro folklori lokal belgilariga ko'ra alohida o'ziga xosliklarga ega. Unga xos ana shu lokal xususiyatlarni o'rganish esa hamisha dolzarb bo'lib kelgan Buxoro folklorini hududiy to'plash va o'rganish harakati, asosan, o'tgan asrning 20- yillaridan boshlangan. Dastlab Buxoro musiqa folklori va "Shashmaqom"ni yozib olish va tadqiq qilish jiddiy tus olgan. Bu ishning boshida ulkan tarixchi va davlat arbobi Fayzulla Xo'jayev bilan qomusiy olim Abdurauf Fitrat turganlar.

Jadidchilik harakati namoyandalaridan Fayzulla Xo'jayev o'sha davrda O'rta Osiyo xalqlari musiqa merosini o'rganish uchun Turkiston o'lkasiga kelgan mashhur musiqa etnografi V.A.Uspenskiyni Buxoroga taklif etib, keksha maqomdonlar Bobo Jalol va Bobo G'iyoslardan "Shashmaqom"ning to'la variantini notaga olishni kelishib oladi. V.A.Uspenskiy bu mashaqqatli vazifani 1923 yilda boshlab, 1924 yilda A.Fitrat va N.N.Mironov tahriri bilan Moskvada nashr ettiradi. F.Xo'jayev Uspenskiyning xizmat haqini oltin bilan to'laydi". Biroq V.A.Uspenskiy o'sha davrda Buxoro xalq qo'shiqlarining she'r matnini yozib olmagan. U faqat bu qo'shiqlarning musiqasini notaga ko'chirgan, xolos. Keyinchalik bu an'anani taniqli san'atshunoslar F.Karomatov va N.Nurjonovlar davom ettirganlar. F.Karomatov Buxoro ijrochiligiga xos "Mavrigi" qo'shiqlari matnlarini yozib olib, e'lon qildi, unga oid mulohazalarini bayon etdi.

Hatto 3.Tojikova mavrigixonlikka oid nomzodlik ishi yozdi va ayrim maqolalarini e'lon qildi.

1970-1990 yillar davomida taniqli buxorolik folklorshunos O.Safarov "Buxorcha" va "Mavrigi" turkumlari"ga xos qo'shiqlarni yozib ola boshladi va raqslarini o'rganishga kirishdi. Shular asosida olim 1998 yilda "Guliston" jurnalida (3-son, 32-33-b.), "BuxDU ilmiy axboroti"da "Buxorcha" raqslarining jono'rtar jozibasi" (2000, 1-son, 19-22-b.) va "Tafakkur" jurnalida "Buxorcha" raqslar jozibasi" (2004, 3-son, 116-117-b.) kabi maqolalarini yozib e'lon

qildi. “Shashmaqom”ni yozib olish va tadqiq qilish jiddiy tus olgan. Bu ishning boshida ulkan tarixchi va davlat arbobi Fayzulla Xo’jayev bilan qomusiy olim Abdurauf Fitrat turganlar.

Buxorodagi og`zaki ijod namunalaridan ijodiy maqsadlarda foydalanishasnosida ularni o`rganishda tashabbuskor bo`lganlardan biri – ustoz Ayniy bo`lganligi shubhasiz. U asrimizning boshlaridayoq bunday kuzatishlarini boshlab yuborgan, keyinchalik yaratgan “Odina”, “Doxunda”, “Qullar”, “Sudxo`rning o`limi”, “Esdaliklar” singari o`lmas obidalarida xalq maqollari, qo`shiqlari, rivoyatlarini edirib yuborgan, shu asosda asarlari badiiy

jozibasini, xalqchilligini kuchaytirishga erishgan edi. Bu jihatdan loaqal “Shoh qiz” lapari va “Jilvon arig`i” haqidagi xalq qo`shiqlarini eslash kifoya. Ustod Ayniy shular bilangina cheklangan emas, u Buxoro bolalarining “Ko`z boylog`ich”, “Xushtut o`yini”, “Ketma-ket o`yin”, “Arpa necha man”, “Aylana- aylan”, “Gachao`yin” singari 14 o`yinini maxsus yozib oldi va 1931 yilda Rahim Hoshim (Mim) bilan hamkorlikda boshlang`ich maktablarning 2-sinfida o`qishga mo`ljallab yaratgan “Rohi nav” (“Yangi yo`l”) darsligiga kiritdi. 20- yillarda Buxoro xalq qo`shiqlari, maqollari, topishmoqlari va ertaklaridan ayrim namunalarni yozib olishda Elbek alohida tashabbus ko`rsatdi. U 1922-23 yillar davomida Buxoroda bo`lib, o`zi yozib olgan folklor namunalarini “Buxoro axbori” gazetasi va “Maorif va madaniyat” jurnalining 1923 yil noyabrda chiqqan 1-sonida e`lon qildi, keyinchalik ulardan ayrim namunalarni G`ulom Zafariy bilan hamkorlikda 1925 va 1935 yillar orasida uch marta nashr ettirgan “Ashulalar” to`plamiga ham kiritdi. Buxoro folklorini regional to`plash va o`rganish boshda shu xilda boshlandi. Hatto buxorolik xalq baxshisi Saidmurod Panoh o`g`li faoliyati aniqlandi. 1937-1938 yillarda shoir Amir Umariy undan “Kunlarim” termasini va “Mullalar to`g`risida”, “Amirning o`lponchilariga qarshi” qo`shiqlarini yozib olib, keyingi ikki qo`shiqni “Guliston” jurnali (1938 yil 7-soni)da e`lon qilgan. M.Toshpo`latova esa undan “Qamayda”, “Gulzorim bor” qo`shiqlarini, M.Zarifov “Odilxon” dostonining bosh qismini yozib olishga muvaffaq bo`lgan. Professor Hodi Zarif boshchiligida o`zbek folklorshunoslaridan T.Mirzayev, M.Murodov, K.Imomov, B.Sarimsoqov, A.Musaqulov va M.Jo`rayevlar 1960-1980 yillar davomida Buxoro shahri va tumanlarida bir necha bor ekspeditsiyalar uyushtirib, voha folklorini regional to`plash va o`rganish sohasida birmuncha ishlarni amalga oshirdilar. Ushbuizlanishlar jarayonida ular shu muzofotda yashab ijod etgan G`ijduvon tumanining Zakhkash qishlog`ilik Amin jirov Malik o`g`li (1882-vafot yili noma`lum), Kogon tumanining Oxunberdi qishlog`ilik Zohir Qo`chqor o`g`li (1920), Qorako`l tumanining` Chovli qishlog`ilik Umur shoir Vali o`g`li (1846- 1916) va Jumaqul Jumaniyoz o`g`li (1876-1962) singari xalq ijodkorlari nomlarini aniqladilar. Talay xalq qo`shiqlari,

ertaklari, latifalari, rivoyatlar va afsona-yu naqlarini yozib oldilar. Bulardan ayrim namunalar “O‘zbek xalq ijodi” ruknidagi ko‘p tomlikda va boshqa bir qator nashrlarda chop etildi. Bunda xalq afsonalari, rivoyatlari va ertaklarini to‘plash va nashr etishga e‘tibor birmuncha jonlandiki, buni M.Jo‘rayev va S.Umarov larning izlanuvchanliklarimisolidida yaqqolroq ko‘rish mumkin.

Buxoro folklori turli xalqlarning o‘zaro yondosh yashashlari tufayli yuzaga kelgan sintezlashgan san‘at hodisasi. Shu bois uning talay namunalarida shiru shakarlik xususiyati seziladi. Shu xususiyat bilan ularni tojiklar ham, o‘zbeklar ham aytib ketaverganlar va bunda til to‘siqqa aylanmagan. Buxoroning Qorako‘lmuzofotida XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrdayashab ijod etgan, ammo folklorshunoslikda hanuzgacha noma‘lumligicha qolib kelayotgan chovlilik Umur shoir Vali o‘g‘li (1845-1916), Jumaqul Jumaniyoz o‘g‘li (1876-1962),

Murod baxshi (1880-1952), Usta Amin baxshi (1892-1962), Ochil bobo Shomurod o‘g‘li (1886-1961), go‘pposlik Farmon shoir (1905-1978), xo‘jakanapsalik Hojiyoqub baxshi (1850-1916), Shoniyoz baxshi (1870-1926), ziyoratlik Boboqul shoir (1911-1992), miroblik Boboqul ota Ergashev (1912- 1991), qoraunlik Shomurod baxshi (1855-1912), Sattor baxshi Shomurod o‘g‘li (1878-1937), mirzaqal‘alik Shoyimardonqul baxshi, poykandlik Suyar shoir, sayotlik Ma‘mura momo Quliyeva (1920-1993) va Qamar momo Ziyoyeva (1928)larning nomini O.Safarov aniqlab, fanga ma‘lum qildi. Olim tomonidan ular haqida “Qorako‘llik kuychilar” risolasi e‘lon qilindi.

ADABIYOTLAR

1. F. Nurullayev. “Musiqqa ta‘limida Buxoro folklor qoshiqlarini orgatishning ilmiy-metodik xususiyatlari”- (PhD) pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori diss.2021y.
2. Madrimov B.X. Ўқувчиларга эстетик тарбия беришда ўзбек мусиқа фольклорининг ахамияти- Бухоро мусиқа фольклорининг тарихий- назарий ва амалий масалалари. Республика илмий-назарий анжуман материаллари 2020 йил 6 ноябрь.ВухDU-2020.
3. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
4. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.
5. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
6. Nurullayev F.G. [FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
7. Nurullayev F.G. [METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION](#). Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.

8. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. Maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqiy faoliyati. THE MULTIDISCIPLINARE JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, VOLUME-3, ISSUE-4, ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, SJIF 2022-2.889, 2023-5.384 ResearchBib IF: 8.848 / 2023, 14-19.
9. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
10. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Buxoro. B.175-180.
11. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
12. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139.
13. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
14. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
15. Nurullayev F.G. FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS. Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
16. Nurullayev F.G. The Role and Significance of Folk Music in Raising Children. European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2| Issue 5| ISSN:2795-8612 . Accepted 14 May 2022.
17. Nurullayev F.G. METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.
18. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folklor music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.
19. Nurullayev F.G. Узлуксиз таълим тизимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти// О'zbekiston Milliy Universiteti xabarlari, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil 6-son.- Toshkent. B.177-186.
20. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021. - pp.570-575.

21. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.
22. Nurullayev F.G The Role and Significance of Folk Music in Raising Children.European Journal of Innovation in Nonformal Education(EJINE) Volume 2| Issue 5| ISSN:2795-8612. Accepted 14 May2022.
23. Nurillaev F.G. Results of Experimental Work on Teaching Bukhara Folk Songs in Music Education and their Effectiveness. International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Special Issue on Modern Trends in Science, Technology and Economy.P.106-109.Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470
- 24.Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях// Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.
- 25.**Nurillaev Farrukh Gaybullaevich-** The technology of organizing the aesthetic education of students by means of folk songs. European Chemical Bulletin (Scopus-Q3) ISSN2063-5346. 2023, 12 (Special Issue7), 1987-1996
- 26.Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Моделирования педагогических с музыкальным уклоном действие объектов через математический аппарат в педагогике// Science And Education Scientific Journal, Issn 2181-0842, Volume 3, Issue 1, January 2022.589-595.
- 27.Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Интерактивные уроки музыки по программы Steam// Science And Education Scientific Journal, Issn 2181-0842, Volume 3, Issue 1, January 2022.595-602.
28. Нодира Каримовна Нуруллаева. Методические аспекты музыкального образования, особенности обучения народных песен в 5-7 классах// Science And Education Scientific Journal, Issn 2181-0842, Volume 3, Issue 1, J-2022
- 29.Nurullayev F.G. Rustamov F.T. Education Of A Child By Music In The Early Period Of Life. Spectrum Journal of Innovation Reforms and Development, volume 22,December2023,ISSN(E):2751-1731.
- 30.Nurullayev F.G. Usmonov A.A. The Role Of Music Culture Lessons In The Growth Of The Consciousness Of The Student Youth And National Thinking. Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. Volume 1, Issue 4, December, 2023<https://westerneuropeanstudies.com/index.php/1>